

1. МАЪРУЗА МАТНИ

23-мавзу: Ижтимоий таъминот

- 1.Ижтимоий таъминотнинг моҳияти ва иқтисодий асослари.**
- 2.Давлат пенсияси ва жамғариб бориладиган пенсия .**
- 3.Ижтимоий нафақалар.**

Ижтимоий таъминот – кексайган, меҳнатга лақатсиз бўлган ва боқувчисини ёўқотган фуқароларга моддий, тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш бўйича далаат томонидан белгиланган ижтимоий-иқтисодий тадбирлар тизимидир. Ижтимоий ҳимоянинг туҳим тармоғи ҳисобланади.

Ижтимоий таъминот тўғридан-тўғри давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар, ҳомийлар (трли фонд ва ташкилотлар, юридик ва жисмоний шахслар) маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Ижтимоий таъминот Микдори ва тақдим этиш тартиби миллий урф-одатлар ва халқаро меъёрларга асосан ишлаб чиқилган қонунчилик ҳамда давлатнинг иқтисодий имконияти доирасида амалга оширилади. Пенсиялар (кексалик бўйича, ногиронлик бўйича, боқувчисини йўқотганлик бўйича) ва ижтимоий нафақалар (ногирон болаларга, болалиқдан ногиронларга, ишламаган ёлғиз ногирон ва кексаларга) тўловлари Ижтимоий таъминотнинг муҳим элеменлари ҳисобланади.

Ижтимоий нафақа – муайян сабабларга кўра , меҳнат қилиш имкониятига эга бўлмаган ва домий равишда ёрдамга муҳтож фуқароларга давлат томонидан бериладиган нафақа. Биринчи марта Ўзбекистон Республикасида ижтимоий нафақа Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 24 июндаги қарори билан жорий қилинган.

Ижтимоий нафақа 16 ёшгача ногирон болалар, 1- ва 2-гурух болалиқдан ногиронлар ҳамда пенсия тайинлаш учун меҳнат стажига эга бўлмаган ва уларни боқишга мажбур бўлган қариндошлари бўлмаган пенсия ёшидаги фуқароларга, 1- ва 2-гурух ногиронларига тайинланади.

Ижтимоий нафақа микдори пенсия микдоридан фарқли равишда қатъий белгиланади.

Давлат ижтимоий таъминоти - бу Ўзбекистон Республикаси фуқароларни кексайганда, касаллик рўй берганда, меҳнатга лаёқатини қисман ёки бутунлай йўқотганда, боқувчисини йўқотганда, шунингдек, болали оилаларни моддий таъминлаш ва уларга хизмат кўрсатиш давлат тизимидир.

Пенсия - ижтимоий таъминотнинг, кексалар ва меҳнатга қобилиятсиз кишиларга моддий ёрдам кўрсатишнинг энг асосий ва энг оммавий туридир. Пенсия таъминоти барча мамлакатларда ижтимоий дастурларнинг муҳим таркибий қисми саналади. Бугунги кунда Ер юзида ёрдамга муҳтож миллионлаб кишиларнинг энг зарур эҳтиёжлари пенсия тўловлари орқали қондирилади.

Катта ёшлилар, ногиронлар ва боқувчисини йўқотганларни ижтимоий муҳофазалаш тизимида пенсия таъминоти асосий бўғин ҳисобланади. У бир неча вазифани бажаради, уларнинг энг муҳими меҳнат қобилиятини йўқотганликдаги компенсациядир. Ҳозирда Ўзбекистон Республикасида 2,5 миллиондан ортиқ киши пенсия олади.

Жамғариб бориладиган пенсия таъминоти маблағларини кўпайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги ва Марказий банк бошқарувининг 2006 йил 7 октябрдаги 88-сон ва 282-В-сон қарори билан «Жамғариб бориладиган Пенсия тизими маблағларини инвестиция ва кредит ресурслари сифатида жойлаштириш тартиби тўғрисида»ги Низоми тасдиқланди. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида»ги қонунига мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, жамғарилиб бориладиган пенсия тизими маблағларини инвестиция ва кредит ресурслари сифатида, шу жумладан молиявий воситаларга жойлаштириш тартибини белгилаб берди.

Ушбу маблағлар Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги ва Марказий банки номидан Халқ банки томонидан омонатчиларнинг манфаатларини кўзлаган ҳолда ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширади ва Низом асосида бошқарилади.

Ўзбекистоннинг маънавий-ахлоқий анъаналари - мустаҳкам оила, ижтимоий ўзаро ёрдам анъаналарига мувофиқ кексалар ва болаларнинг эҳтиёжларига нисбатан сезгирлик, диққат-эътибор билан қаралади, муҳофазасиз қолганларга мурувват кўрсатилади. Республика ижтимоий сиёсати ҳам маънавий мезонларни ҳисобга олишга асосланади. Мустақил Ўзбекистонга мерос бўлиб қолган ижтимоий таъминот, жумладан, пенсия таъминоти тизимини пухта ўйлаб, аста-секин ўзгартириш энг мақбул йўл, деб топилган. Мазкур йўл, бир томондан, бозор иқтисодиёти шароитида қўллана бўладиган, аҳоли ўрганган ва адолат ҳақидаги ижтимоий тасаввурга мос келадиган унсурларни танлаб олиш ва сақлаб қолиш, иккинчи томондан, хўжалик ривожланишига тўсқинлик қиладиган ёки бозор иқтисодиёти шароитига мос келмайдиган илгариги ижтимоий тизим нуқсонларини аста-секин тuzатишни кўзда тутди. Булар меҳнатга рағбатни сўндирадиган тенгчилик тамойилларидан воз кечиш, тадбиркорликка, оила жамғармаларини оқилона жойлаштириш орқали даромад олишга ҳавас уйғотиш кабилардир.

Ижтимоий ёрдамни икки асосий турга ажратиш мақсадга мувофиқдир:

- пенсия кўринишидаги ёрдам;
- нафақа кўринишидаги ёрдам.

Қонунга мувофиқ пенсиялар 3 турга бўлинади:

- қарилик пенсияси;
- ногиронлик пенсияси;
- боқувчисини йўқотганлик пенсияси.

Ўзбекистонда болаларга нафақа тўлаш тизими қуйидаги тартибда ишлайди:

1. Бола туғилганда ота-она иккита энг кам иш ҳақи миқдорида бир йўла бериладиган нафақа олади, бу инфляция ўсган тақдирда нафақанинг бу турини индексация қилишни осонлаштиради.

Бола туғилгандаги нафақадан ташқари она ёки болага қарайдиган шахс бола икки ёшга етгунга қадар нафақа олиш ҳуқуқига эга бўлади.

2. Болалари 16 ёшгача бўлган оилаларга умумий нафақалар.

Биринчи: Ижтимоий зиддиятлар уз мохиятига кура хаамиша сиёсий, ижтимоий ва иктисодий узгаришларнинг ҳаракатлантирувчи кучи булиб хизмат қилади. Узгаришларнинг қай тарзда ё изчил, тадрижий йул билан бориши, ё булмаса, кескин шаклларга кириши: ижтимоий норозиликлар, стихияли портлашлар, хатто фуқаролар урушлари ва инкилоблар тусини олиши тупланиб қолган ижтимоий муаммоларнинг қай даражада кескинлигига, ҳукмрон тузилмаларнинг бу муаммоларни хал қила олиши ёки хал қила олмаслигига боғлиқ.

Шу сабабли тараққиётнинг ҳамма босқичларида одамларнинг ижтимоий қайфиятларини, ижтимоий муаммоларни назар-писанд қилмаслик барқарорликка ва миллий хавфсизликка қатта хавф тугдиради.

Иккинчи. Одамларни даъват этувчи ижтимоий сабабларнинг руёбга чиқиши жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Заминимизда яшаётган одамларнинг муносиб ва эркин, фаровон ҳаётини таъминлаш, ҳар бир киши ҳуқуқ ва имкониятларидан тулик фойдаланиш учун барча зарур шароитларни яратиш – жамиятимизни ислох қилиш ва янгилаш пайтида олимизга қуяётган гоят муҳим вазифалардандир. Шу боис эски тотолитар, мафкуравий, буйрукбозлик – таксимот тузумига ҳамда сохта тенглик ва меҳнатни кадрлаш учун соғлом негиз булмаган бир ҳолатга қайтиш биз учун мақбул эмас.

Агар утиш даврида пировард мақсадга эришиш – жамиятни демократлаштириш ва бозор иктисодиётини руёбга чиқариш учун айрим босқичларда одамларнинг моддий аҳоли ёмонлашувига олиб келадиган номатлуб, баъзан кескин қарорлар қабул қилишга тугри келиши ҳисобга олинса, аҳолининг ижтимоий ҳимояланмаган қатламларини қуллаб-қувватлашга доир чоралар қуриш қанчалик аҳамият қасб этиши аён булиб қолади.

Юқорида курсатиб утилганидек, ислохотларнинг мохиятига тураларга путур етказиш, ижтимоий адолатни бузиш, ҳокимиятнинг турли погоналаридаги коррупция аҳолини шундай ҳам танг аҳолини янада оғирлаштириб, жиддий ижтимоий зиддиятларга олиб келиши мумкин.

Бу ҳол утмишни қумсаш қайфиятлари уйғониши учун қулай замин яратади, шовинизм ва сохта ватанпарварликдан тортиб то мурасасиз социалистик қайфиятдаги турли ҳаракатларгасча озик берувчи муҳит булиб хизмат қилади. Бундай ҳолатда аҳоли орасида ижтимоий норозилик қайфиятларининг гаразли, тор сиёсий манфаатларини қуллаб муттасил қузғатиб турилиши ҳам фуқаролар тенглигига, барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солади.

Учинчи. Қенг қуламдаги узок муддатли ислох қилиш жараёнининг дастлабки босқичини- «мен энг қийин, ижтимоий портлаш хавфи булган

боскич, деб атаган булардим» – дейди И.А.Каримов. бунинг сабаби шундаки, утиш даврининг узи куп холларда бир канча хал килинмаган ижтимоий муаммоларни келтириб чикаради ва учунлар замиридаги ларзага соладиган кучни узида саклаб туради. Шу билан бирга бир сиёсий ва иктисодий тзимдан иккинчисига утиш хам янги муаммоларни тугдириши ва муайян ижтимоий камчиликлар билан боглик булиши мумкин.

Куп мамлакатларнинг тажрибаси бозор муносабатларига утиш силлик, ижтимоий кийинчиликларсиз. Осон кечмаслигини курсатади. Бу объектив жараёнدير.

Иктисодиётнинг эркинлаштирилиши, айникса истеъмол нархлари ва тарифларнинг «эсанкиратадиган» тарзда куйиб юборилиши, ишлаб чиқаришнинг пасайиб кетиши, туловларни амалга оширмаслик билан боглик тангликнинг кескинлашуви, пул муомаласининг бузилиши купчилик янги мустакил давлатларда истеъмол нархларининг кескин усишига, жамгармаларнинг кадрсизланишига, ахолининг анчагина кисми турмуш даражасининг пасайишига, бутунлай ёки кисман ишсизлар сонининг усишига олиб келди. Бу даврда ахолини ижтимоий химоялаш ва куллаб-куватлашга каратилган чораларга етарли эътибор бермаслик ахолининг анча кисми кашшоклашувига, уларнинг люмпенлашувига олиб келиши мумкин. Бир канча мамлакатларда шундай булди хам. Маълумки, бундай холат ижтимоий бекарорликни вужудга келтирувчи мухит булиб хизмат килади.

Туртинчи. Утиш даврининг кескин ижтимоий муаммоси куп кишилар учун карор топган турмуш тарзининг бузилишидан, хаётий мулжалларнинг, фикрлаш тарзи, ижтимоий феъл-атвор, бокимандалик кайфиятининг узгаришидан иборат. Утиш даврида одамларнинг тафакур юритиш психлогияси узгаради, бу эса, аёнки хамма вақт хам осон кечавермайди.

Утиш даврида эскича ва янгича фикрлаш уртасидаги, утмиш ва хозирги замоннинг кадрийатлар тизими уртасидаги зиддиятлар янада кескинлашади.

Халкимизнинг маънавий бойликларни, жахон цивилизацияси энг яхши ютуқларини узида мужассамлаштирган янги авлодни шакллантириш бугуннинг энг мухим вазифасидир. Факат ана шу асосдагина, олдимизга куйилган юксак максадлар барчамиз учун хаётимизнинг мазмунига айланиб колганидагина миллатнинг онгли ватанпарварлик рухини юксалтириб, ривожланган илгор мамлакатлар каби тараккиёт йулидан илдам кадам ташлаш имкони тугилади.

Хар кандай мамлакатда турли куринишдаги тенгсизликлар купайса ёки учунларнинг усишга имкон пайдо булса, учунлар ижтимоий баркарорлик учун хавф тугдиради. Ижтимоий муаммоларнинг кескинлиги кимларнингдир камбагаллиги ёки бойлигида эмас, балки ушбу ижтимоий табакалар уртасида хаддан ташқари катта фарк пайдо булишидадир. Бу эса беихтиёр учунларнинг карама-каршилигига олиб келади.

Аёнки, агар жамият манфаатлари ва интилишлари мутлако карама-карши булган одамлар гурухларидан иборат булса, хамма вақт ижтимоий зиддият хавфи, демакки, миллий хавфсизликка тахдид хам мавжуд булади. Ижтимоий зиддиятларнинг хаддан ташқари кескинлашуви жамиятда

ижтимоий барқарорликнинг бархам топишига, ички можароларга ва хатто фуқаролар урушига ҳам олиб бориши мумкин.

Шунинг учун ҳам утиш даврида демократик давлатнинг энг мухим вазифаси ижтимоий зиддиятларнинг кескинлигини камайтиришдан, бу даврнинг муқаррар қийинчиликларини эҳтиёт чоралари ҳисобига юмшатишдан ва одамларнинг янги турмуш шароитларига мослашишни осонлаштиришдан иборат. Аслини олганда, Ўзбекистон амалга ошираётган сиёсатнинг бозор муносабатларига утаётган бошқа давлатлар сиёсатидан энг мухим афзалликларидан бири ҳам шундадир.

Ижтимоий келишувни қандай таъминлаш мумкин, ижтимоий ҳамжихатликка, шу жумладан минтакалараро тотувликка қандай эришиш мумкин, деган мураккаб саволларга жавоб топишга қодир бўлган давлат демократик ва иқтисодий ривожланишга умид боғлаши мумкин.

Ижтимоий бирдамликни таъминлаш – ижтимоий зиддият ва тенгсизликларнинг узларини адолатсиз равишда ҳамма нарсадан бебаҳра бўлиб қолган ёки ҳақ-ҳуқуқлари қамситилган деб ҳисобловчи бутун-бутун аҳоли гуруҳи ва табақалари вужудга келадиган даражага боиб етмаслигига эришиш демакдир.

Шу боисдан ҳам Ўзбекистоннинг уз янгилаши ва тараккиёт йулига асос қилиб олинган етакчи тамойилардан бири қучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишдан иборатдир. Бу демократик ва иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга оширишнинг, улар орқага қайтмаслигининг жуда мухим шarti ва гаровидир.

Ишлаб чиқилаётган таълим стандартлари негизида 74 ихтисослик бўйича 350та укув дастури тайёрланди. Барча турдаги укув юртлиари учун дарсликлар табирлаш давом этмоқда. Умумий таълим мактаблари учун 17та янги дарслик нашр этилди ва мавжуд 712та дарслик экспертиза қилинди. Шулардан 521 таси ижобий баҳо олди. Олий укув юртлиари учун 243та янги укув қулланмаси тузилди ҳамда 16 мингта мавжуд қулланма экспертизадан утқазилди.

Согликни сақлаш тизимини ислох қилиш юзасидан қабул қилинган. Давлат дастури доирасида бир қатор тадбирлар амалга оширилди. Шошилишч тиббий ёрдам Республика марказини барпо этиш ишлари олиб борилмоқда. Барча согликни сақлаш бутилиарида амалга оширилаётган ислохотлар тиббий ёрдам олганларнинг умумий сони усган, стационал шароитларда даволанганлар сонини амбуляториялар уассасаларида қабул қилишни қупайтириш ҳисобига қисқартириш имқонини берди. Согликни сақлашги қилинган харажатларнинг умумий ҳажмида амбулятория-поликлиника хизмати қурсатишга харажатлар улуши 50%гача ошди.

Яна булардан ташқари Президентимиз И.А.Қаримовнинг ташаббуси билан «Умид» жамғармаси, «Қамолат» фонди. «Устоз» жамғармаси ва бошқа фондлар фаолият қурсатмоқда. Буларнинг асосий вазифаси иқтидорли талабалар ва устозларни чет мамлакатларга юбориб, учунларни етук мутахассис қилиб етишириб олиб келишяпти. Булар чет элнинг илми, маданияти, иқтисоди, сиёсати ва маънавиятин Ўзбекистонга мослаштириб

тадбик килишлари керак ва шундай қияптилар ҳам. Бу одамлардан Ўзбекистон халқи ва шахсан мен ҳам ишончим катта. Ишонаманки бу кишилар Ўзбекистонни ривожланган мамлакатлар каторига кушади. Яна шуни таъкидлашни хоҳлайманки ХХІ асрда биз талабалар чет эллик талабалардан эмас, балки улар биздан урناق олишлари шарт.

Ўзбекистон Республикасининг Ижтимоий сугурта жамгармаси ихтисослаштирилган молия-кредит муассаси бўлиб, учун республикада давлат ижтимоий сугурталаш маблағларини бошқариши керак. ИСЖнинг асосий вазифалари вақтинча меҳнат қобилиятсизлик, хомиладорлик ва туғиш, бола бир ярим ёшга етгунча уни парваришлаш, ходимлар ва учунларнинг оила аъзоларини санаторий, курортларда даволанишини ташкил этиш, қонун-ҳужжатларда назарда тутилган бошқа мақсадлар учун давлат томонидан қафолатланган нафақаларни таъминлашдан иборатдир.

3. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш сиёсати – бу давлатнинг фуқаролар шахсий ҳаётига аралашини эмас, балки инсон ҳақ-ҳуқуқларини, жумладан, инсон ҳуқуқлари умумий декларацияси ҳамда иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тугрисидаги халқаро ҳужжатларда ёзиб қуйилган, ҳар бир кишининг турмуш даражаси етарли даражада юқори бўлишини, озик-овқат, уй-жой, иш билан таъминлашни яхшилашга, саломатлигини тиклашга, маданий-майший эҳтиёжларини қондириш ва пенсия таъминотини йўлга қуйишга қаратилган тадбирлар мажмуасидир.

Ялпи даромад бўйича аҳоли қатламларининг табақаланиши. Халқ ҳужалиги тармоқларидаги юқори иш ҳақи курсаткичларига эга саноат ва хизмат курсатиш соҳаларида бандлиги тадбиркорлик билан шугулланувчилар сонининг ошиб бориши билан юқори даромад оладиган аҳоли тоифалари ошиб боради ва маълум табақаланиш пайдо бўлади.

Ишсизликнинг пайдо бўлиши ва вақтинчалик иш билан банд бўлмаганлиги учун туловларнинг жорий этилиши. Баъзи бир корхоналарнинг маҳсулот сифатсизлиги оқибатида бозор талаби ва қонъюнктурасига жавоб беролмаяпти, ишлаб чиқариш қисқарияпти. Янги технология жорий этилиши натижасида қул меҳнатига бўлган бўлган талаб қамаймоқда.

Ижтимоий ҳимоя объектини аниқлаб олиш – ижтимоий ҳимоянинг муҳим шартларидан ҳисобланади. Ижтимоий ҳимоя объектига қуйидаги аҳоли гуруҳлари қиради:

1. Ногиронлар.
2. Нафақахурлар.
3. ғш болалар.
4. Боқувчисини йўқотган оилалар.
5. Ёғлғиз ва хомиладор оналар.
6. Қашшоқлик чегарасидан қам даромад олувчи оилалар.
7. Вақтинча меҳнат қобилиятин йўқотганлар.
8. Вақтинча ва умуман ишсизлар.
9. Уқитувчилар, талабалар

Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоялашнинг яхшилаш, учуннинг самарасини қутариш қуйидаги муҳим вазифаларни ҳал этишга боғлиқдир.

Биринчи. Бу - ишлаб чиқаришни барқарорлаштириш ва муттасил ривожлантириш. Пул кадрсизланишига қарши самарали чора-тадбирларни амалга ошириш, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш, миллий валютани ва ички истеъмол бозорини мустахкамлаш натижасида ислохотларнинг бошланғич босқичидаёқ турмуш даражасини саклаб қолиш ва учуннинг кескин пасайиб кетишига йул қўймаслик имкони яратилди.

Умр қуриш даражаси узайди, гудаклар улими, жинойтчилик қамайди. Бизда жинойтчилик МДХ мамлакатлари орасида энг паст даражада.

Иктисодиётнинг барқарорлашуви, Инвестиция фаолиятининг кучайиши, кичик ва урта бизнесни қўллаб-қувватлаш йули янги шичи уринларини ташкил этиш, иш билан бандлик муаммоларини хал қилиш, иш хақи сакланиб қолмаган ёки қисман сакланиб қолган ҳолда туликсиз иш қунида ишлаётган ва мажбуран меёхнат таътилида юрган шахслар сонини кескин қисқартириш учун қулай замин яратди.

Ғарчи Ўзбекистон нуфус соҳасидаги вазият мураккаб бўлган, ишга жойланиши муаммолари ҳамма вақт кескин турган мамлакат бўлса-даромад, ҳозир республикада иктисодиёт барқарор ривожланиб бораётганлиги туфайли бу ердаги ишсизлик энг паст даражада дейиш мумкин. Айти чогда биз бундан буён ҳам иктисодиётда тарқибий жихатдан узғаришлар қилиш, энг аввало, қишлоқ жойларда ихчам ишлаб чиқариш қорхоналари ташкил этиш, кичик ва хусусий тадбирқорликни ривожлантиришни рағбатлантириш ҳисобига аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш сиёсатини фаол амалга оширмоқчимиз.

Иқкинчидан. Бу – давлат маблағлари билан бир қаторда меҳнат жамоалари, жамоат ва хайрия ташкилотлари ва жамғармаларининг маблағларини қенг жалб этиш.

Аҳолига ижтимоий ёрдам қурсатишда маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органларининг ҳуқуқлари анча қенгайтирилиши ҳамда маъсулияти оширилиши лозим. Улар минтақаларнинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш соҳасида қушимча чора-тадбирларни амалга оширишга ҳақлидир. Маҳаллий органларнинг асосий вазифаси – одамларга уз фаровонликларини юксалтириш мақсадида меҳнат қилиш учун қенг имкониятлар яратиб беришдан иборат.

Ижтимоий сиёсат, уни амалга ошириш механизмлари одамларнинг меҳнатдаги фаоллигини ва тадбирқорлигини устириш учун шарт-шароитлар яратишга қаратилиши дарқор.

Учинчидан. Бу – одамларнинг қуч ва қобилиятлари тула-туқис фаоллашувини таъминлашга қодир бўлган қучли механизмни вужудга қелтириш. Бу механизмни биринчи навбатда, ҳар бир қишининг иқтисодий эркинлиги, унинг узи ва оиласининг бахт-саодати учун иқтисодий жавобқарлиги билан уйғунлашадиган шарт-шароитларни яратш ҳисобига шаклантириш лозим. Уз қобилият ва меҳнатига таяниб иш тутиш фаровонликнинг бирдан-бир ва энг барқарор манбаи бўлиб қоладиган

муносабатни вужудга келтириш. Бунинг учун хусусий мулк институтининг ривожланишини тезлаштириш жуда мухим.

Бозор шароитларига мослашиши hozirgi куннинг узидаёк ахоли жами даромадининг анча кисми тадбиркорлик фаолияти хамда мулкдан келган даромад хисобига вужудга келишини таъминламокда.

Туртинчидан. Бу – ахолининг даромадларида ва турмуш даражасида асоссиз катта фаркларга йул куймаслик. Жамиятда ижтимоий баркарорликни таъминлайдиган катламларни шакллантириш.

Ахолини ижтимоий химоялаш борасида курилган чора-тадбирлар ахолининг даромадлар даражаси буйича кескин табакаланиши мумкинлигининг олдини олди. Бугунги кунда ахолининг энг яхши таъминланган гурухи билан энг кам таъминланган кисми олаётган даромадлар уртасидаги фарк юкори хисобланувчи 8 баробардан 7,5 баробарга тушди. Бу фаркнинг 8 баробардан юкори булиши жамият ижтимоий жихатдан кескин табакаланганлигидан дарак беради.

Бешинчидан. Бу – кашшокликка карши кураш. Ахоли энг мухтож катламининг давлат томонидан куллаб-куватланишини кучайтириш.

Хозирги жамиятнинг асосий иллатларидан бири кашшокликдир. Жахондаги биронта хам мамлакат, хатто энг бой мамлакат хам хозирча ундан кочиб кутула олмаган. БМТ Бош Ассамблеяси 1996 йилни кашшокликни тугатиш Халкаро йили дебёълон килганлиги бежиз эмас.

Бозор иктисодиётига утиш даврида кашшоклик муаммоси янада чукур хис этилади. Бу хол, энг аввало, камбагаллар тоифасига ижтимоий ночор гурухларидан ташкари, ахолининг илгари улар жумласига кирмаган гурухлари, шу жумладан даромадлари уртача ёки уртадан юкори даражада булганлар гурухига мансуб куплаб кишилар хам кириб колиши билан богликдир.

Қашшокликни тугатиш муаммоларини хал этишда ахолининг вужудга келган вазиятлар туфайли камбагаллик даражасига тушиб колиши мумкин булган «ночор гурухлар»и: ногиронлар, ёлгиз оналар, етим болалар, кексаларга алохида эътибор бериш талаб килинади. Бирок бунда курсатилаётган ижтимоий ёрдамнинг аник максадга йуналтирилганлиги яккол куришиб туриши лозим.

Юкоридаги фикрларни умумлаштирган холда, зиммага олган вазифаларни амалга оширишда ахолининг сиёсий ва ижтимоий фаоллигини кучайтириш жуда мухим ахамият касб этаётганлигини алохида таъкидлашни истар эдик.

Республикада хозирги ижтимоий ахволни ана шу нуктаи назардан бахолаб дадил айтишимиз мумкинки, халкимиз чекига тушган ва утиш даврида мукаррар булган энг кийин синовлар ортда колди. Тор фикр юртиш, мафкуравий махдудлик билан богликбулган хамма холатлар утмишга айланмокда. Мамлакат ичидагина эмас, балки унинг ташкарасида хам юз бераётган барча ходисаларга дахлдорлик хисси кучайиб бормокда. Мустакиллик йиларида нафакат узимизнинг, балки бошка мамлакатлар

миослида тупланган оз, аммо аччик тажриба куп масалаларда одамларнинг кузини очди, уларни янада донорок ва сабр-токатлирок килиб куйди.

Инсон маънавиятининг, юксак ахлоқ ва маданиятининг, гузал миллий анъаналари қайта тиклашнинг муаззам катламлари очилди.

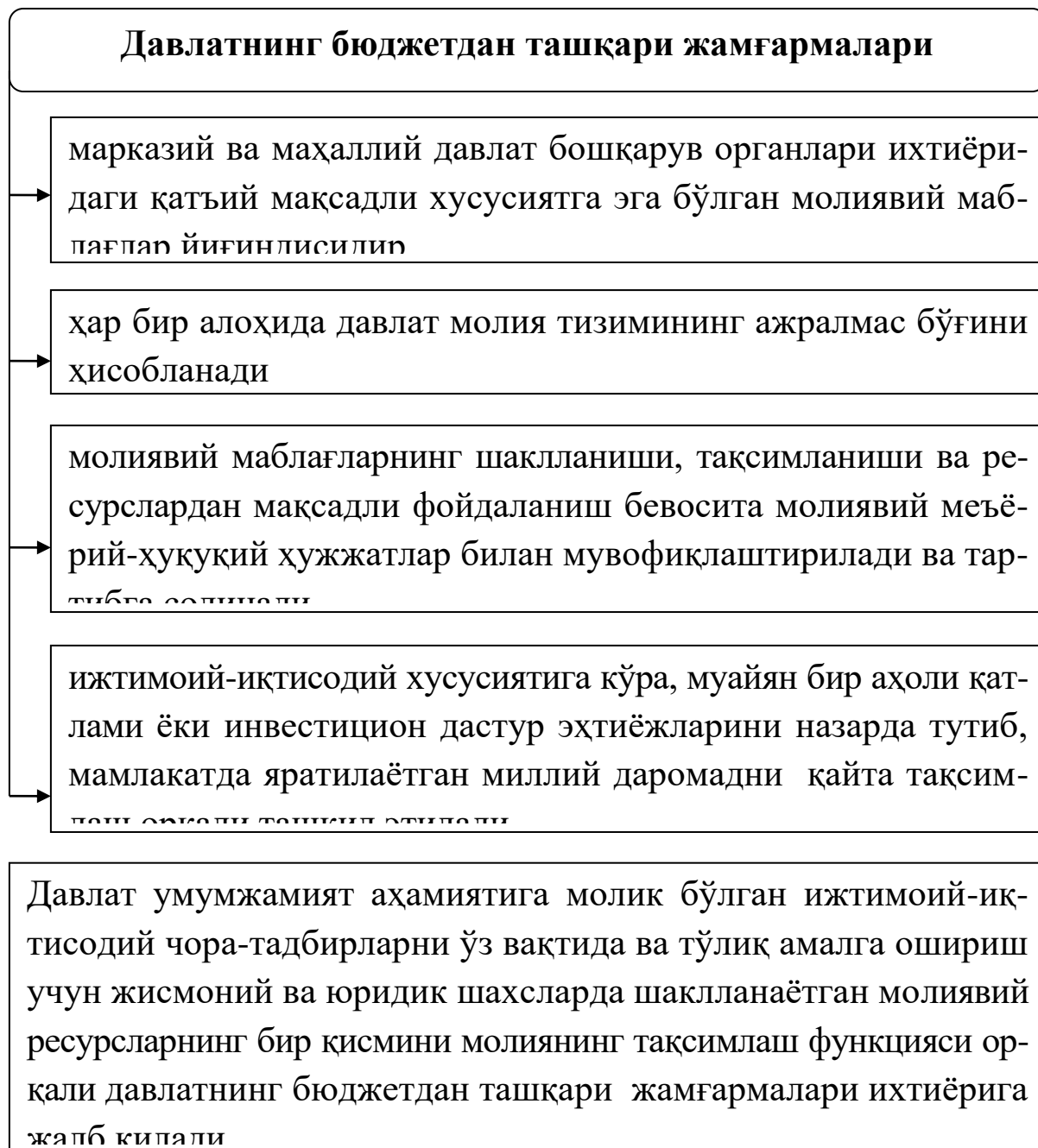
Бугунги кунда аҳолининг моддий фаровонлигига салбий таъсир курсата оладиган омиллар деярли йук. Аксинча, барқарорлаштирувчи, аҳолининг турмуш даражаси узиши учун шарт-шароит ва ишончли кафолатлар яратиб берувчи омиллар тобора ортиб бормокда.

Энг мухими эса – инсон ва фуқаронинг фикрлаши ва дунёкараши узгармокда, сиёсий ва ижтимоий онги, унинг умумий савияси тухтовсиз уисб бормокда. Бугун биз бундан саккиз йил олдинги хол билан солиштирадиган булсак узгариш ижобий тарафга купаймокда.

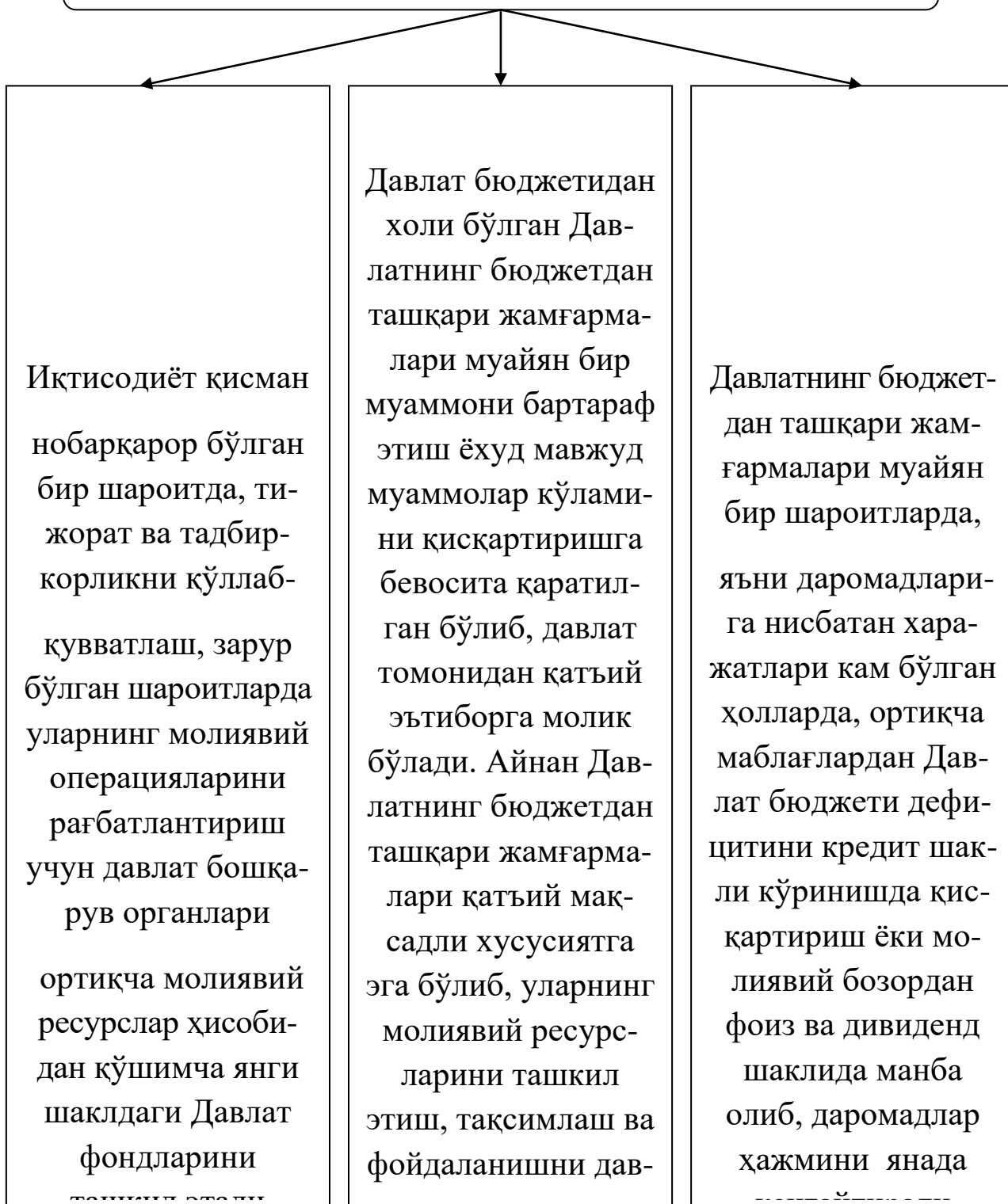

2.ТАРҚАТМА МАТЕРИАЛ

22.1. Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармаларининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва аҳамияти

Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармалари

**Давлатнинг бюджетдан ташқари
жамғармаларини ташкил этиш**

Маълум бир харажатларни Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар ҳисобидан муҳим умум-жамият аҳамиятини касб этувчи муаммоларни ҳал

Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармасини шахсий (ўзлик), махсус ажратма ва бадал маблағлари ҳисобидан шакллантириш

Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармалари даромадини шакллантиришнинг асосий методлари

Махсус солиқлар,
йиғимлар ва
ажратмалар

Давлат бюджети
маблағлари ва
заёмлар

**Давлатнинг бюджетдан ташқари
жамғармалари молиявий**

Бир томонлама

Бундай муносабатлар, одатда, жамғарманинг даромадларини шакллантиришда ёки унинг харajatларини амалга оширишда намоён бўлади. Масалан, кўпчилик мамлакатларда валюта фондининг ташкил этиш манбаи марказлаштирилган бюджет маблағларидан қайтариб берилмайдиган субсидия

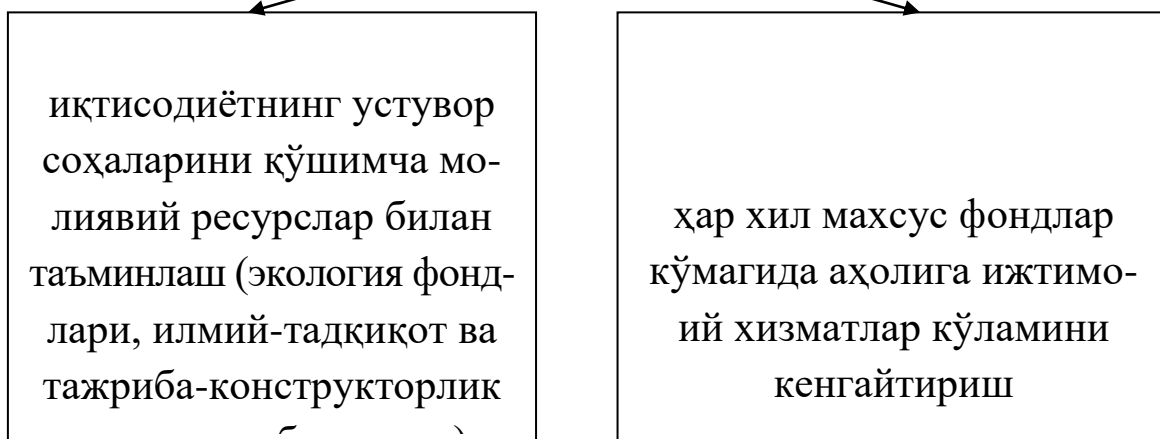
Икки томонлама

Бундай муносабатлар амалиётда молиявий ресурсларнинг оқими фондлараро ва молия тизимининг бошқа бўғинлари ўртасида содир бўлганда вужудга келади. Масалан, Пенсия фонди нафақат махсус ажратмалар ҳисобига ташкил этилади, балки республика бюджетидан олинаётган дотация ҳисоби-

Кўп томонлама

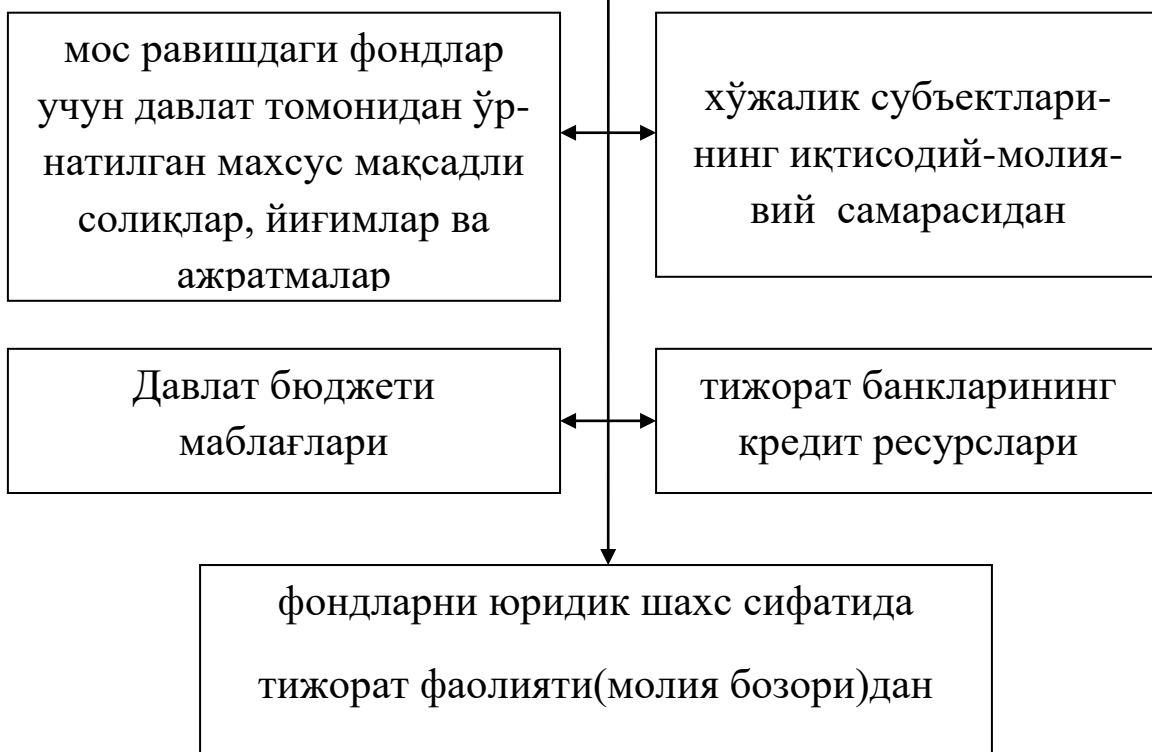
Бунда битта Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармаси бир вақтининг ўзида бир нечта фондлар ҳамда молия тизимининг бошқа бўғинлари билан ўзаро алоқада бўлади. Яъни, пул маблағлари турлича ва ранг-баранг йўналишларда ҳаракат ва оқимда бўлади

Давлатнинг бюджетдан ташқари

Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармалари

молиявий манбаълари

**Давлатнинг бюджетдан ташқари
жамғармаларини классификацияси**

Давлат бюджетдан ташқари жамғармаларини иқтисодий
мазмунини ва ташкил этиш заруратига кўра иккита катта гу-

руҳга бўлиш мумкин

Ижтимоий хусусият касб
этувчи жамғармалар

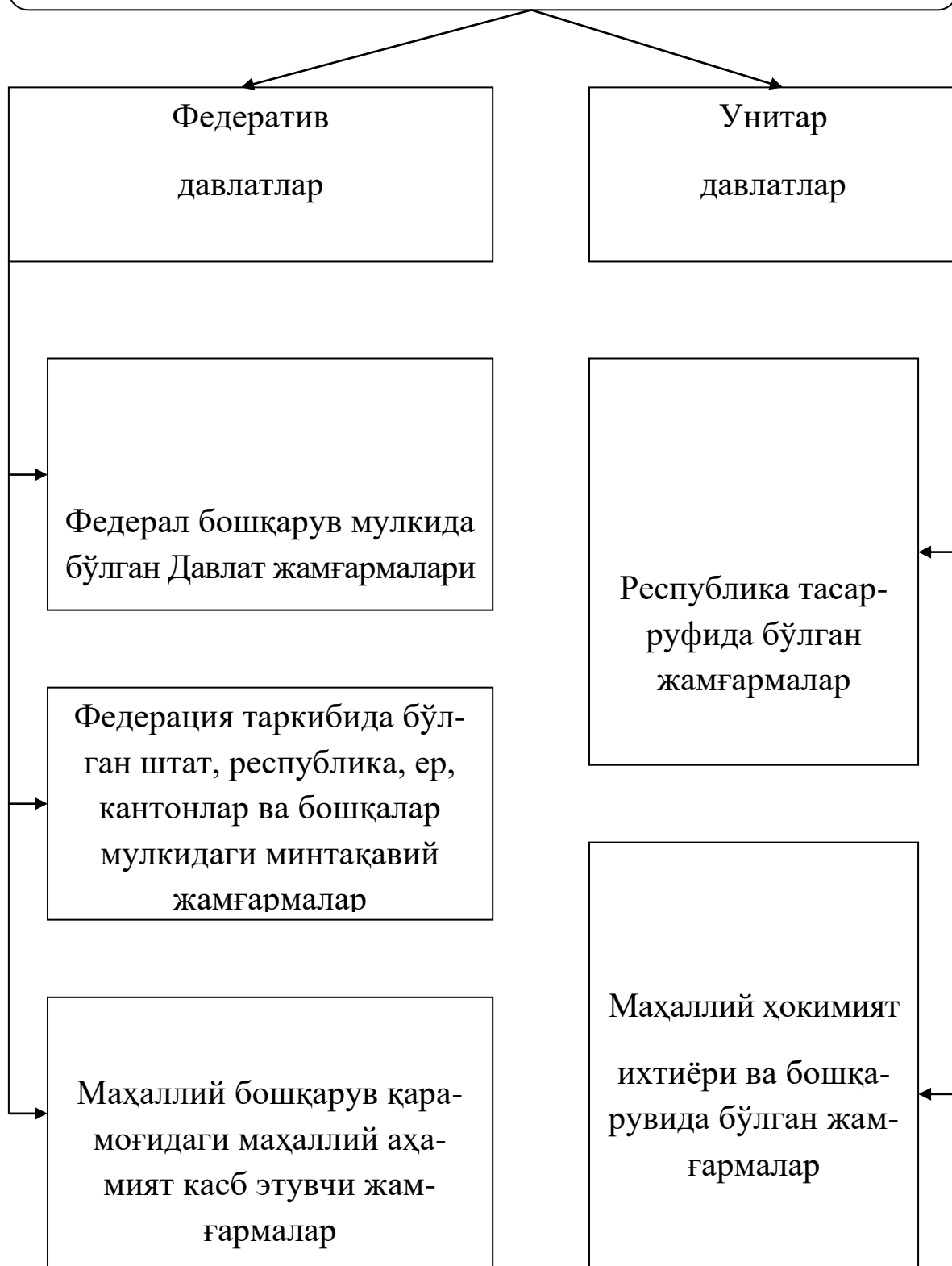
Иқтисодий хусусият касб
этувчи жамғармалар

Буларнинг таркибига Пенсия жамғармаси, Бандликни қўллаб-қувватлаш Давлат жамғармаси, Мактаб таълими жамғармаси, Мажбурий тиббиёт суғуртаси жамғармаси, Аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш жамғармаси ва бошқалар киради

Буларнинг таркиби Республика Йўл жамғармаси, Тараққиёт ва тикланиш захира жамғармаси ва бошқалардан иборат

**Давлатнинг бюджетдан ташқари жамғармаларини
давлат сиёсий тузумига мувофиқ**

3.АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН МАТЕРИАЛ

1-Топпирик. Тестларни ечинг.

№	Мавзу номи	Савол	Жавоб А	Жавоб В	Жавоб С	Жавоб D
1	Ижтимоий таъминот	Қариллик, ногиронлик, хизмат қилган йиллари ва боқувчисининг йўқотганлиги муносабати билан фуқароларни моддий жихатдан таъминлаш учун маълум пул суммаларининг даврма-давртўланмаларидан иборат бу.....?	Бюджет трансферти	Нафақа	Бюджет лойиҳасини тузиш, бюджетни кўриб чиқиш ва тасдиқлаш, бюджетни ижро этиш ва унинг ижросини назорат қилиш	Тўғри жавоб келтирилмаган
2	Ижтимоий таъминот	Пенсиянинг қандай кўринишлари мавжуд?	Қариллик, ногиронлик, хизмат қилган йиллари, боқувчисини йўқотганлиги учун ва ижтимоий пенсия	Ишсизлик, хизмат қилган йиллари учун ва боқувчисини йўқотганлиги учун пенсия	Жорий йилнинг 15 июнигача	Жорий йилнинг 15 мартгача
3	Ижтимоий таъминот	Нафаканинг қандай асосий қуринишлари мавжуд?	Ишсизлик ва вақтинчалик меҳнат қобилиятини йўқотганлиги учун нафақалар	Хомиладорлик ва туғиш бўйича, фарзанд туғилганда, бола парвариш бўйича нафақалар	Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги	Ўзбекистон Республикаси Президент Девони
4	Ижтимоий таъминот	Корхоналарда ижтимоий сугуртага ажратмалар қайси кўрсаткичга нисбатан фоизларда ҳисобланади?	Корхона ялпи даромадига нисбатан	Тушумга нисбатан	Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси	Ўзбекистон Республикаси Президент девони
5	Ижтимоий таъминот	Боқувчисини йўқотганлиги учун пенсиянинг миқдори нималарга боғлиқ?	Вафот етган шахснинг иш стажига	Вафот етган шахснинг ўлими сабаблари	Аввалги молия йилида амалада бўлган солиққа торқ ва мажбурий тўловлар тўлаш тартиб ўз кучини йўқотмаган ҳолда	Барча жавоблар тўғри
6	Ижтимоий таъминот	Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тизимига қўшимча равишда жамғариб бориладиган пенсия тизими қачон жорий қилинди?	2004 йил 1 январ	2005 йил 1 январ	Бюджетдан маблағ олувчиларнинг молия-хўжалик фаолиятини тўғри қилади	Барча жавоблар тўғри

2-топшириқ. Қуйидаги иқтисодий тушунчаларга таъриф беринг.

1. Ижтимоий таъминот—бу ...
2. Ижтимоий таъминотнинг муҳим элеменлари—бу ...
3. Ижтимоий таъминотнинг кўринишлари—бу ...

3. Эссе. Ижтимоий таъминот. (интернетдан фойдаланиш мумкин, 10-15 гапдан иборат кичик иншо ёзинг)

4. Ижтимоий таъминот бўйича 15-16 та сўздан иборат кроссворд тузинг.

4.ГЛОССАРИЙ

23-мавзу: Ижтимоий таъминот

Ижтимоий таъминот (социальное обеспечение, social security) – кексайган, меҳнатга лақатсиз бўлган ва боқувчисини ёўқотган фуқароларга моддий, тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш бўйича далат томонидан белгиланган ижтимоий-иқтисодий тадбирлар тизимидир.

Ижтимоий таъминотнинг муҳим элементи (Социальное обеспечение является важным элементом, Social security is an important element) - пенсиялар (кексалик бўйича, ногиронлик бўйича, боқувчисини ёўқотганлик бўйича) ва ижтимоий нафақалар (ногирон болаларга, болаликдан ногиронларга, ишламаган ёлғиз ногирон ва кексаларга) тўловлари ҳисобланади.

Ижтимоий таъминотнинг кўринишлари (Формы социального обеспечения, Forms of social security) қариялар ва ногиронларга ижтимоий хизмат кўрсатиш – ногиронларни “Мурувват” уйларига, ёлғиз қарияларни “Саҳоват” уйларига жойлаштириш, муҳтожларни протез-ортопедия ва ҳаракатланиш воситалари билан таъминлаш, ногирон болаларни касбга ўқитиш ва ишга жойлашишда ёрдам кўрсатиш, пенсионерларни санаторий ва дам олиш уйларида соғломлаштириш, уларга шаҳар транспортдан, турар жой, маиший хизмат ва солиқларга алоқадор имтиёзлар бериш.

Пенсия (пенсия, pension) – меҳнат стажига кўра қўлга киритилган ҳуқуқ, ижтимоий нафақа эса муҳтожларга давлат томонидан кўрсатиладган ёрдам деб белгилаб қўйилди.

Ижтимоий нафақа (социальные льготы, social benefits) – муайян сабабларга кўра, меҳнат қилиш имкониятига эга бўлмаган ва домий равишда ёрдамга муҳтож фуқароларга давлат томонидан бериладиган нафақа.

Моддий ёрдам (финансовая помощь, financial help) – ишсизлар, қочоқлар ва мажбурий кўчиб ўтган-ларга бир марталик тўланмалар ва бошқалар

Имтиёзли тўланмалар, компенсациялар (Снижение компенсации, Reduced compensation) – уй-жой-коммунал хизматларига, транспорт хизматлари, санатория-курорт даволашлари ва даво-лаш воситалари билан таъминлаш хизматларини тўлаш ва бошқалар

5.АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Ваҳобов А., Маликов Т. Молия: дарслик. – Т.: Ношир, 2011. – 712 б.
2. Финансы: учебник для бакалавров / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2012. – 590 с.
3. Маликов Т., Тилабов Н. Молия: тест (савол-жавоблар). –Т.: Академнаср, 2013. – 448 б.
4. Ваҳобов А., Қосимова Г.А. Давлат молиясини бошқариш. – Т.: Иқтисод-молия, 2008 й.
5. Ваҳобов А, Маликов Т. “Молия: умумназарий масалалар” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 316 б.
6. Ваҳобов Д., Ражабов Ш. “Молия” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 200 б.
7. Маликов Т.С. Хўжалик юритувчи субъектлар молияси, ўқув қўлланма, Т.:2010 й..
8. Маликов Т.С., Ваҳобов Д. Молия: чизмаларда. Ўқув қўлланма, Т.: “Иқтисод-молия”, 2010й .
9. Маликов Т., Жалилов П. Бюджет-солиқ сиёсати, ўқув қўлланма, Т.: 2011 й.
10. Маликов Т., Хайдаров Н., “Давлат бюджети” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 84 б.
11. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет даромадлари ва харажатлари” ўқув қўлланма, Тошкент: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 й., 245 б.
12. Маликов Т., Хайдаров Н., “Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни” ўқув қўлланма, Тошкент “IQTISOD-MOLIYA”, 2008 й., 84 б.
13. Маликов Т. Хайдаров Н. “Молия: умумдавлат молияси” ўқув қўлланма Тошкент, “IQTISOD-MOLIYA”, 2009 й., 556 б.

6. ТАҚДИМОТ МАТЕРИАЛЛАРИ